

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ

ИЗВЈЕШТАЈ
о оцјени урађене докторске тезе

ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ

На основу члана 142. Закона о високом образовању (Службени гласник Републике Српске број: 67/10), члана 54. Статута Универзитета у Бањој Луци и члана 20. Статута Економског факултета, Научно – наставно вијеће Економског факултета Универзитета у Бањој Луци, на III сједници одржаној дана 17.12.2020. године, донијело је Одлуку број: 13/3.2107-III- 2/20, о именовању Комисије за оцјену урађене докторске дисертације кандидата мр Амеле Пиралић под називом: „**Модел процјене квалитета финансијских извјештаја и анализа досљедности примјене рачуноводствених политика**“.

У Комисију су именови:

1. Др Јелена Польашевић, ванредни професор, Економски факултет Универзитета у Бањој Луци, ужа научна област Рачуноводство и ревизија, предсједник;
2. Др Радомир Божић, редовни професор, Економски факултет Универзитета у Источном Сарајеву, ужа научна област Пословне финансије и Рачуноводство и ревизија, члан;
3. Др Тајана Сердар Раковић, доцент, Економски факултет Универзитета у Бањој Луци, ужа научна област Пословне финансије, члан;

Комисија је у предвиђеном року прегледала и оцјенила докторску дисертацију кандидата мр Амеле Пиралић под називом: „**Модел процјене квалитета финансијских извјештаја и анализа досљедности примјене рачуноводствених политика**“, те о томе Научно – наставном вијећу Економског факултета и Сенату Универзитета у Бањој Луци подноси слједећи извјештај.

1. УВОДНИ ДИО ОЦЈЕНЕ ДОКТОРСКЕ ТЕЗЕ

Урађена докторска дисертација кандидата мр Амеле Пиралић, дипломираног економисте под насловом: „Модел процјене квалитета финансијских извјештаја и анализа досљедности примјене рачуноводствених политика“ написана је ћириличним писмом, кориштени формат текста јесте *Times New Roman*, величина фонта 12 и кориштени проред 1,15. Дисертација је написана на укупно 301 страница текста од чега је 284 страница чистог текста, 9 страница литературе, и преосталих 10 страница односи се на садржај, те попис табела, слика и графика, те изјаве, захвале и посвете.

Дисертација је илустрована са 135 табела, 10 графичких приказа те са 12 слика које илуструју релевантне теме обрађене дисертацијом. Укупан фонд литературе састоји се од 180 јединица. Докторска дисертација садржи: уводни дио, 6 међусобно повезаних и условљених поглавља те закључна разматрања. Поглавља су: 1. Теоријски концепти квалитета рачуноводствених информација и квалитета финансијских извјештаја, 2. Систем финансијског извјештавања у БиХ и компарација са системима из окружења, 3. Рачуноводствене политike и анализа досљедности примјене рачуноводствених политика, 4. Анализа финансијских извјештаја и последице манипулатија у процесу креирања и употребе финансијских извјештаја, 5. Анализа структуре менаџмента и утицај на квалитет финансијских извјештаја, 6. Модел процјене квалитета финансијских извјештаја у функцији јачања ефикасности пословања привредних субјеката у БиХ.

Уводни дио докторске дисертације образлаже кључне претпоставке за провођење истраживања. У уводном дијелу дефинисани су кључни проблеми истраживања који су дефинисали и предмет истраживања након чега су постављени основни циљеви који се желе постићи истраживањем. Уводним дијелом представљене су и основне хипотезе истраживања те јасно дефинисана научна методологија која ће се примјењивати у поступку истраживања и потврђивања и/или оповргавања постављених хипотеза. Након дефинисања полазних основа истраживања уводним дијелом је образложен научни допринос истраживања и дефинисани потенцијални правци наставка истраживања тематике која је обрађена дисертацијом.

Прво поглавље дисертације како је наведено и насловом третира основне теоријске концепте рачуноводствених информација кроз теоријску класификацију финансијских и нефинансијских информација. На основу релевантне литературе која обрађује структуру финансијских и нефинансијских информација направљена је класификација и установљени начини и методологија објаве информација што је захтјевало детаљну обраду званичног, у складу са МРС-ом и МСФИ-јем захтјеваног сета финансијских извјештаја те је представљена структура информација које је обавезно објавити. Концепт финансијских и нефинансијских информација

употпуњен је детаљном обрадом квалитативних карактеристика које су полазна основа одређења квалитета информација, а кроз објављене информације из цјелокупног сета финансијских извјештаја.

У другом поглављу су представљени кључни концепти финансијског извјештавања. Други дио са теоријског аспекта обрађује три кључна сегмента које је нужно познавати и који се преплићу у процесу финансијској извјештавања. Први сегмент јесте теоријска обрада Оквира финансијског извјештавања те теоријска елаборација хронологије измјена оквира финансијског извјештавања указујући на нужност и кључне циљеве извјештавања. Уско везано са оквиром обрађена је међународна регулатива финансијског извјештавања кроз детаљну разраду рачуноводствених стандарда за све извјештајне ентитете. Обзиром на специфичности Законске националне регулативе у БиХ, други сегмент јесте законска регулатива извјештавања и компаративни приказ законских рјешења на ентитетским нивоима кроз процјену нужности усаглашавања регулатива али и одређених прилагодби нужних за јачање квалитета финансијског извјештавања. Дјеловање регулативе и различит начин третирања одредби и организације система финансијског извјештавања доводи до упознавања са правацима развоја различитих система финансијског извјештавања. Посљедње обрађени сегмент другог дијела рада јесу, компаративно представљена два основна типа система финансијског извјештавања у свијету са детаљном анализом кључних особина сваког од система. Разумијевање концепта квалитета и фактора који дјелују на квалитет извјештаја у БиХ захтјева и познавање система извјештавања привредних субјеката из окружења, те је представљен преглед особина система извјештавања земаља окружења.

Трећи дио рада напоредо приказује и теоријске и практичне елементе по кључним анализираним категоријама. Наиме наредна поглавља третирају појединачно кључне правце кориштење кроз дисертацију у поступку истраживања. Тако, трећи дио разматра теоријске и практичне елементе рачуноводствених политика кроз идентификацију кључних фактора који омогућавају али и оних који нарушавају досљедност примјене рачуноводствених политика. Свеобухватност и нужна уопштеност рачуноводствених стандарда, те њихова разлика у односу на одређене специфичне захтјеве у Законској регулативи сваке национале привреде захтјева избор адекватне алтернативе у поступку извјештавања која ће реално и објективно представљати стање и успјешност пословања субјеката. Овим дијелом рада осим теоријског дефинисања исходишта и настанка рачуноводствених политика идентификоване су кључне рачуноводствене политике које су усвојене од стране извјештајних енитета у БиХ те је представљен утјеџај политика на поједине сегменте сета финансијских извјештаја.

Након што су обрађене рачуноводствене политике као један од фактора дјеловања на квалитет наставак дистертације кроз четврто поглавље представља кључне финансијске показатеље анализе финансијских извјештаја који су, у емпириском

дијелу рада, кориштени за идентификовање елемената дјеловања на квалитет извјештаја. Показатељи анализе финансијских извјештаја посматрани су кроз двије скупине и то: индивидуални и скупни показатљи анализе финансијских извјештаја, обзиром да се у свијету али и окружењу користе скупни индикатори, то је кандидат настојао установити структуру скupnih индикатора који на најбољи начин могу послужити за реалну оцјену успешности пословања субјеката у БиХ. Овим дијелом рада аутор је представио и стварно стање у компанијама у БиХ које су изабране у узорак истраживања, а које идентификовано на основу изабраних скупних индикатора. Четврто поглавље је идентификовало и кључне сегменте потенцијалних манипулација што указује на уску повезаност истраживања квалитета финансијских извјештаја и постојања манипулативних радњи у прступку извјештавања.

Пети дио уједно је и посљедњи који разматра и са теоријског али и практичног аспекта утјецај особа које креирају рачуноводствене информације те утјецај њихове природе на ниво квалитета финансијских извјештаја. Петим дијелом се третира структура менаџмента али и структура рачуноводствено – финансијског сектора на процјену квалитета финансијских извјештаја. Када се говори о структури првенствено се мисли на старосну и образовну структуру менаџмента и рачуноводственог сектора. Значајно је овим дијелом обрађен систем едукације и потреба континуитета едукације рачуновођа. Презентован је у склопу обраде менаџмента и систем интерних контрола и потреба успостављања квалитетног система интерне контроле као једног од фактора дјеловања на квалитет извјештаја. У посљедњем шестом дијелу дискутују се појединачно добијени резултати цјелокупног процеса истраживања. Процес истраживања презентован је кроз три фазе истраживања на два одвојена независна узорка испитивања након чега су резултати сублимирани у модел процјене квалитета финансијских извјештаја. На прикупљеним примарним и секундарним информацијама примјењене су научне методе истраживања како би се постигао релевантан степен поузданости у добијене резултате. Истраживање је показало и низ ограничења у прступку истраживања квалитета извјештаја и доношења закључака који се односе на квалитет извјештаја што оставља додатне могућности и отвара нове правце истраживања дискутоване материје.

Закључна разматрања су представила појединачно све добијене резултате проведеног истраживања те су наведени закључци за све фазе истраживања. Закључним разматрањима појашњено је постизање циљева истраживања који су постављени у уводном дијелу. Постизањем циљева истраживања указало се на постојеће стање система финансијског извјештавања у БиХ, на могућности унапријеђења система финансијског извјештавања те на нужност хармонизираног извјештавања и на значај рачуноводствене професије у пословању и побољшању ефикасности пословања привредних субјеката.

2. УВОД И ПРЕГЛЕД ЛИТЕРАТУРЕ

Уводним дијелом докторске дисертације кандидат настоји указати на кључне факторе који одређују квалитет финансијских извјештаја. Конкретизовање фактора које је потребно анализирати захтјевало је идентификовање кључних и обимом највећих корисника финансијских извјештаја чиме се указује да пословање на тржиштима капитала води до најзначајнијег броја корисника финансијских извјештаја. Пословање на тржиштима капитала такођер ствара јавну одговорност субјектима и обавезу квалитетног извјештавања кориснику, али истовремено и потенцијалну могућност постојања искривљених информација и избора различитих алтернатива извјештавања које би нарушиле квалитет извјештаја.

Имајући у виду комплексност рачуноводствених информација и постизања жељеног нивоа њиховог квалитета, а уз чињеницу да власници капитала не обављају самостално функције које воде креирању рачуноводствених информација, то су приморани ове послове делегирати али и с друге стране остварити значајан ниво повјерења у тако креиране информације. Рачуноводствена функција као креатор финансијских информација и уопште финансијских извјештаја у мањим субјектима дјелује као класични оутсорсинг, док је у већим засебна пословна функција коју обављају професионалне рачуновође, чиме се ствара потреба за односом власник капитала – менаџер – рачуновођа – екстерни корисници. Овакав однос захтјева континуирану комуникацију како би све кључне интересне скupине биле задовољне. Развојеност ових функција, за правилно пословање, нужно захтјева квалитетне финансијске извјештаје те могућности процјене квалитета финансијских извјештаја. Смањен квалитет умањује могућност правилног и правовременог доношења пословних одлука и ефикасног управљања. Истраживање квалитета захтјевало је, а кандидат је то кроз рад и показао анализу низа фактора који директно или индиректно дјелују на квалитет финансијских информација.

Политичко – правно уређење Босне и Херцеговине те начини извјештавања, подјељеност интитуција релевантних за праћење процеса извјештавања, постојање Законске регулативе на више нивоа државног уређења захтјева континуирано праћење усклађености информација на различitim подручјима што усупорава процес доношења и примјене међународне регулативе. Ове чињенице су прве указале на потребу анализе рачуноводствених политика у сегменту извјештавања као једног од фактора који значајно доприноси нарушавању нивоа квалитета у поступку финансијског извјештавања. Избор рачуноводствених политика јесте интерна ствар менаџемента и рачуновођа али истовремено захтјева усклађеност са прописима на свим нивоима и избор који ће на најбољи начин одражавати реално и објективно стање у пословању привредних субјеката. Кроз истраживање се указује на значајне недосљедности у примјени рачуноводствених политика те чињенице да рачуноводствене политike као такве постоје као формални елемент финансијских извјештаја без да служи сврси реалности финансијског извјештавања и повећања квалитета финансијских извјештаја. Кроз анализу релевантне литературе из области

финансијског извјештавања али и кроз емпиријско истраживање кандидата чињенично се показало да недостаје истраживања у сегменту рачуноводствених политика и њиховог дјеловања на финансијске извјештаје. Формално постојање рачуноводствених политика ограничава рачуноводствене информације корисницима финансијских извјештаја стога је овај сегмент значајан за постојеће али и будућа истраживања на шта аутор јасно упућује.

С обзиром да већина истраживања која су третирала квалитет извјештаја нису довољну пажњу пружала рачуноводственим политикама то је дјеловање измјена политика и њихова досљедна примјена значајно истражена представљеном дисертацијом. Допуна резултатима овог истраживања јесте и детаљна анализа финансијских извјештаја на основу аналитичких показатеља чијим се значајним разликама установило постојање недосљедности у признавању и вредновању појединих позиција, а која су настала као посљедица неадекватних и недосљедно примјењених рачуноводствених политика. Кандидат је, такођер, проведеним истраживањем настојао испитати финансијске и нефинансијске факторе дјеловања на квалитет извјештаја чиме је кроз емпиријско истраживање такођер показао да структура менаџмента има значајну улогу у процјенама позиција финансијских извјештаја. Кандидат је кроз истраживање утјецаја нефинансијских елемената установио позиције финансијских извјештаја које су подложне промјенама рачуноводствених политика, позиције које се значајно мијењају промјенама политика те позиције које су подложне субјективним процјенама од стране менаџмента а које значајно нарушују повјерење у квалитет финансијских извјештаја.

Имајући у виду претходне чињенице које указују на нужност познавања фактора који дјелују на квалитет финансијских извјештаја, те имајући у виду низак ниво свјести корисника извјештаја о важности квалитета финансијских информација кандидат је истраживање усмјерио ка изналажењу одговора на питање: Како процијенити квалитет информација презентованих у финансијским извјештајима те како креирати и ојачати систем финансијског извјештавања у БиХ чији резултат би били квалитетни финансијски извјештаји? Постизање одговора на постављено питање кроз цјелокупно истраживање кандидат је јасно дефинисао проблем истраживања из чега је произишао и предмет истраживања, те су дефинисани кључни циљеви који се истраживањем желе постићи и дефинисана је једна основна истраживачка хипотеза и пет помоћних хипотеза.

Циљеве и предмет истраживања кроз анализу и избор тематике истраживања, кандидат је идентификовао на два нивоа у ширем и у ужем смислу. Циљеви и проблеми истраживања у ширем смислу огледају се у теоријском и емпиријском истраживању те научном доказивању нужности трансформације система финансијског извјештавања како би се осигурало адекватно окружење за креирање квалитетних финансијских информација. Финансијски извјештаји као основни

индикатори стања, успјешности и процјене перформансности привредних субјеката, основа су на којој је у ствари засновано цјелокупно истраживање, а све са циљем успоставе законитости за креирање модела процјене квалитета финансијских извјештаја. Процјене употребе финансијских извјештаја, за потребе управљања и пословног одлучивања, углавном се реферишу на инвеститоре као најзначајније кориснике извјештаја. Информације неопходне инвеститорима првенствено се односе на процјене могућности генерисања новчаних токова, планирање ликвидности субјеката и пословних сегмената у које се планирају улагања. Из овога произилази дефинисање предмета истраживања у ужем смислу. Проблеми и циљеви истраживања у ужем смислу представљају нужност анализе појединачних елемената сваког дијела финансијских извјештаја, где је кандидат један сегмент истраживања засновао на процјени обима и значаја позиција финансијских извјештаја који су значајно подложни субјективним процјенама менаџмента (рачуновођа). Циљ јесте идентификовати структуру, обим и значај позиција које се процјењују те идентификовати степен реалности процјена и/или кориштење процјена у сврху реалног извјештавања или настојања обмањивања и криве презентације извјештаја кључним корисницима.

Уважавајући претходно генерално представљене истражене проблеме кандидат је као појединачне циљеве истраживања успоставио следеће циљеве: анализом система финансијског извјештавања процјенити која тијела регулишу рачуноводствену професију у БиХ и колико је иста квалитетна, истражити степен хармонизиранисти рачуноводствене регулативе кроз компаративну анализу свих прописа који су директно или инидиректно повезани са системом финансијског извјештавања, компаративном анализом система идентификовати како карактеристике различитих система извејштавања дјелују на финансијско извјештавање, анализирати квалитет едукације рачуновођа и степена примјене стандарда едукације у БиХ, истражити досљедност примјене рачуноводствених политика, указати кроз истраживање на нужност континуираног праћења аналитичких показатеља из финансијских извјештаја те у коначници истражити структуру менаџмента и дјеловање овог фактора на квалитет финансијских извјештаја. Постизање ових циљева указује на могућност креирања модела који ће послужити широком кругу корисника финансијских извјештаја.

Главна истраживачка хипотеза гласи:

„Сталне измене нормативне основе доводе до недосљедности у примјени рачуноводствених политика што негативно дјелује на квалитет финансијских извјештаја.“

На основу главне истраживачке хипотезе, те како би се ставови, у њој представљени, могли исправно бранити изведене су следеће помоћне истраживачке хипотезе:

X1: "Хармонизација рачуноводствених прописа значајно утјече на могућност досљедне примјене рачуноводствених политика."

X2: "Рачуноводствене политике привредних субјеката одређују начин признавања и вредновања позиција финансијских извјештаја, те одређују положај и успјешност пословања."

X3: "Недосљедна примјена рачуноводствених политика омогућава манипулисање информацијама у финансијским извјештајима и води ка фризирању финансијских извјештаја."

X4: "Ниво субјективних процјена позиција финансијских извјештаја од стране менаџмента негативно дјелује на квалитет финансијских извјештаја."

X5: "Структура менаџмента, квалитет и континуитет професионалне едукације рачунвођа значајно утјечу на ниво квалитета финансијских извјештаја".

Преглед релевантне литературе. Претходна елаборација структуре рада предмета и проблема истраживања те постављени циљеви указали су на комплексност истражivanе материје која захтјева познавање широког спектра фактора дјеловања на квалитет извјештаја. Квалитет финансијских извјештаја у претходним истраживањима обрађен је са различитих аспеката. Дуго времена финансијско извјештавање руковођено је прописаним националним законским оквиром, у већини случајева и националним стандардима све до 2001. године када је основан Међународни одбор за рачуноводствене стандарде (*International Accounting Standard Board - IASB*) који је 2003. године објавио први МСФИ и када се 19 земаља чланица обавезало на усклађивање националних прописа те на примјену МСФИ-ја касније и MPC-а чија је прва примјена била за финансијске извјештаје за период који почиње од 1. јануара 2005. године. Процес усклађивања у БиХ проводи се споро због раније наведеног начина уређења државе те је потребно детаљно истражити квалитет финансијских извјештаја. Кандидат је, при изради свога рада, коирстрио адекватну литературу анализиране области, при чему је подлога истраживању била детаљна анализа теоријских и емпиријских истраживања квалитета финансијских извјештаја при чему се сусреће низ различитих схватања појма квалитета финансијских извјештаја као и низ фактора који одређују квалитет.

Узмајући у обзир референтну литературу аутор је и дефинисао своје истраживању укључујући компоненте и факторе који нису доволно истражени посебно не у домаћој литератури, а поштујући чињенице које су претходна истраживања потврдила. Истраживиње је засновано на дефинисању кључних категорија потребних и значајних за истраживање а од којих кандидат помиње слједеће:

- „Финансијски извјештаји чине адекватну информациону подлогу неопходну за промишљање пословања неког предузећа“ (Жагер 2008.)
- „Финансијски извјештаји су финални производ рачуноводственог процеса у

предузећу и они чине велики информацијски потенцијал и незаобилазна су информацијска подлога у процесу одлучивања“ (*Рамљак и Антић Анић, 2009.*)

- „Финансијски извјештаји су главни извор информација у пословању твртке, односно о прошлим активностима и њиховим резултатима које аналитичар / корисник информација треба имати на уму.“ (*Видучић, 2008.*)
- „Финансијски извјештаји дају управи и заинтересираним ваљским особама кратку слику о профитабилности и финансијског положаја пословне организације. Ти извјештаји, краћи од једне странице, сумирају тисуће или чак милијуне трансакција записаних тијеком године у рачуноводственом систему. Дакле финансијски извјештаји су крајњи производ рачуноводственог процеса.“ (*Meiggs и Meiggs, 1999.*)
- „Полазна карактеристика рачуноводствених информација у процесу оцјене квалитета јесте значајност. Информација је значајна ако њено изостављање или погрешно навођење може значајно утјечати на економске одлуке корисника темељене на финансијским извјештајима.“ (*Аљиновић Бараћ, 2008. и Концептуални оквир финансијског извјештавања, 2010.*)
- „Окосницу квалитативних карактеристика чини одговор на питање: „Шта информацију чини корисном?“ Не постоји јединствен одговор на ово питање али у поступку изналажења одговора потребно је анализирати: материјалност, релевантност и поузданост.“ (*Вукоја, 2013.*)
- „Када се говори о квалитету као основном обиљежју финансијских извјештаја, важно је нагласити да је квалитет мјеродавно посматрати једино са аспекта корисника финансијских извјештаја, у смислу да ли су њихова очекивања у вези са задовољењем информационих потреба испуњена или не.“ (*Шапоња, Дмитровић, Милутиновић, 2010.*)
- „Квалитативне карактеристике финансијских извјештаја су кључне претпоставке изградње, функционисања и очувања здравог економског и финансијског система било које привреде.“ (*Лалевић-Филиповић, 2011.*)
- „Најзначајнија карактеристика квалитета финансијских извјештаја произилази из њихове материјалности (поред форме), при чему такође квалитет истих може бити одређен са аспекта више критеријума“ (*Малинић 2006.*)
- „Истинит приказ обрађених трансакција садржаних у финансијским извјештајима претпоставља њихово евидентирање, обраду, односно вредновање, процјену и мјерење које је усклађено са рачуноводственим

начелима.“ (Малинић, Лалевић Филиповић, 2009)

- „Контрола и надзор над радом ревизора и ревизорских друштава од кључне је важности за успостављање квалитетног система ревизије у одређеној земљи па и у БиХ.“ (Пољашевић, 2016.,)

Квалитет финансијских извјештаја као и различите факторе дјеловања на квалитет истраживали су различити домаћи и страни аутори чији радови и претходна истраживања су и били подлога за адекватно обрађивање представљене проблематике аутора. Преглед ранијих истраживања огледа се у референтима истраживања аутора као што су (Altman 1968., Jones, 1991., Бенисх 1999., Јонас, Бланшет, 2001., Цохен, 2003., Деџхов и Диџев, 2002., Саудагаран, 2004 Јонес, 2007., Баулеу и Таулор, 2007., Превоо, 2007., Скоусен, 2008., Нобес & Паркер, 2008., Деџхов, 2010., Корџан 2013., Габрић 2017.) при чему су се истраживања заснивала да анализи финансијских и нефинансијских информација потребних за пословно одлучивање као и фактора који одређују те информације. Узимајући у обзир претходна истраживања која су била адекватна полазна основа истраживања квалитета финансијских извјештаја, аутор је поштујући сличну методологију избора узорка и провео истраживање на примарним подацима провођењем анкетног истраживања те на секундарним подацима провођењем анализе финансијских извјештаја као што је квалитет истраживан кроз литературу у већини земаља свијета али и у регионалним истраживањима када је циљ био успоставити генерални модел за процјене квалитета са различитих аспеката.

Научни допринос који дисертација треба да постигне односи се на:

- Утврђивање кључних фактора који карактеришу систем финансијског извјештавања привредних субјеката у БиХ те њихово дјеловање на квалитет финансијских извјештаја
- Идентификовати ставове и мишљена рачуновођа који су кључни креатори финансијских извјештаја у БиХ о факторима који одређују квалитет финансијских извјештаја
- Дефинисање међузависности, начина и интензитета дјеловања фактора на квалитет финансијских извјештаја
- Идентификовање структуре кључних рачуноводствених политика субјеката у БиХ, начин презентовања рачуноводствених политика, досљедноти примјене политика те дјеловања овог фактора на квалитет извјештаја
- Идентификовање и указати на кључне елементе финансијских извјештаја који су одредница квалитета финансијских извештаја
- Подизање свијести корисника финансијских извјештаја о потреби подизања нивоа квалитета финансијских извјештаја, али и свијести друштвене

заједнице уопштено о нужности едукације из области рачуноводства и прихватању рачуноводствених информација које креирају едуковани и стручни кадрови који су један од кључних фактора високог квалитета финансијских извјештаја

- Креирање јединственог модела који може служити, те брзо и једноставно указати на степен вјероватноће да су извјештаји састављени у условима и под дејством фактора који значајно (не)умањују квалитет финансијских извјештаја.
- Пружање адекватне подлоге за даља истраживања и идентификовања начина побољшања система финансијских извјештавања и јачања квалитета финансијских извјештаја.

Теоријски дио рада наводи литературу која је се односи на релевантну проблематику истраживања. Наведено је укупно 178 јединки тј. извора литературе како домаћих тако и страних аутора при чему је кандидат кроз резултате претходних истраживања изналазио одлговоре о познатим чињеницама релевантним за рјешење проблема истраживања али и постављених циљева истраживања. Претходна истраживања резултирала су изналажењем чињеница о квалитету извјештаја, могућностима кориштења рачуноводствених политика на квалитет финансијских извјештаја те начинима избора фактора и варијабли који су кључни у процесу истраживања квалитета. Избор актуалне методологије истраживања заснива се на процјени релевантности сличних метода и начина истраживања кориштених у ранијим истраживањима. Аутор је компаративном анализом али и тестирањем фактора и избором оних који дјелују те елиминишући факторе за које се није могао значајно потврдити утјеџај на квалитет постигао резултат који пружа рјешење постављеном проблему истраживања чиме се постиже оригинални научни допринос ове докторске дисертације.

3. МАТЕРИЈАЛ И МЕТОД РАДА

Поштујући генералне претпоставке истраживања постављене у основи дисертације, те уважавајући план, сврху и циљеве истраживања, а у настојању потврђивања или оповргавања хипотеза истраживања изабрана је методологија рада која подразумијева прикупљање, обраду и интерпретацију резултата поштујући правила обраде квалитативних и квантитативних података. Кандидат је у раду користио методологију карактеристичну овом истраживању а која је уједно усклађена и са методологијама претходних истраживања ове теме у свијету. Од научно истраживачких метода кандидат је користио методологију анализе сложене материје која је након испитивања синтезом довела до генералних закључака, затим методологију индукције и дедукције, научну методологију експланације те компаративну методу истраживања.

Кандидат је своје истраживање базирао на прикупљању примарних квалитативних података који су се односили на истраживање ставова рачуновођа о систему финансијског извјештавања али и о факторима које они идентификују као значајне за квалитет финансијских извјештаја. Узорак за истраживање примарних података односи се на узорак рачуновођа који су приступили попуњавању анкете која је креирана за потребе доншења закључака релевантних за провођење истраживања. Прикупљање података за анализу обављено је слањем анкете на различите адресе, где су анкете адресиране на рачуновође компанија (лични контакт), на рачуноводствене агенције, те дијељењем анкете путем друштвених мрежа кроз групе које су сачињене од особа укључених у рачуноводствену професију. Од укупно посланих 130 анкета путем личних контакта добијен је одговор на 87 анкетних упитника што чини 67% добијених повратних одговора. Обзиром да се ради о осјетљivoј тематици настојао се повећати обим узорка за прикупљање примарних података, те је анкетни упитник подијељен преко друштвених мрежа. Тачан број употребљених анкета путем друштвених мрежа, као ни тачан број особа укључених у овај сегмент истраживања није могуће одредити те није могуће доредити проценат повратних одговора. Оно што је значајно контатовати да је добијено још додатних 154 одговора. Комплетирањем цјелокупних резултата истраживања може се констатовати да је узорак од 241 попуњеног анкетног упитника довољан узорак за провођење истраживања. Заступљеност компанија чије су рачуновође попуниле анкетни листић задовољена је у дијелу слања упитника путем личних контаката те је осим аспекта довољности задовољен и аспект репрезентативности.

Упитник је састављен кроз шест међусобно повезаних и условљених цјелина које су кроз прикупљене податке омогућиле кандидату процјену фактора дјеловања на квалитет финансијских извјештаја кроз ставове рачуновођа. Први дио упитника јесу општа питања о квалификацијама менаџмента и финансијско рачуноводствене службе, облику организовања субјеката, величини и класификацији субјеката у складу са законом. Први дио (дијелови анкете обиљежени су словним ознакама од А до Ф) резултирао је прикупљеним квалитативним подацима чије феквенције одређују значајност појединих одговора из анкетног упитника без постављања било које скале и без одређивања нумеричке вриједности за квалитативне податке из анкетног упитника. Други дио рада, дио Б се односи на питања о постојању рачуноводствених политика и њихове повезаности са процјеном квалитета без рангирања или било каквог додјељивања вриједности одговорима и исти представљају ставове рачуновођа. Закључци на основу овог дијела засновани су на распореду фреквенција те на њиховој међузависности тестираној *Chi-Square* непараметарским тестом значајности распореда фреквенција. Дио Ц пред рачуновође поставља захтјев за оцјену квалитета финансијских извјештаја где је постављена оцјена од 1 до 5 (Ликертова скала оцењивања нивоа слагања) при чему је оцјена један значила да се рачуновође не слажу са представљеном тврђњом док

оцјена 5 је значила да су рачуновође у потпуности усаглашене са наведеном тврђњом. Четврти дио (Дио Д) захтјевао је од рачуновођа да направе ранг фактора који могу и који дјелују на квалитет финансијских извјештаја, те да рангирају елементе финансијских извјештаја који подлијежу процјенама од стране менаџмента. Понуђено је по десет и фактора утјецаја на квалитет и десет елемената извјештаја где је направљен ранг од 1 до 10 при чему је ранг 1 значио најзначајнији фактори и позицију која је највише подложна процјенама од стране менаџмента, док је ранг 10 значио најмање значајан фактор утјецаја на квалитет и позицију која је најмање подложна субјективној процјени менаџмента. Пети и шести дио анкетног упитника (Дио Е и Дио Ф) односе се на оцјену нивоа заступљености појединих особина извјештаја у структури извјештаја које су субјекти презентовали за посљедњи шестогодишњи период (Дио Е), те оцењивање значаја усвојених рачуноводствених политика у процјени квалитета финансијских извјештаја (Дио Ф). Оба дијела резултирата су оцјенама слагања (неслагања) са објављеним тврђњама Ликертовом скалом.

Друга скупина информација које је кандидат користио у свом раду јесу секундарне информације чији узорак чини 100 компанија чијим се вриједносним папирима трговало на уређеним тржиштима капитала у БиХ. Избор елемената у узорак кандидат је извршио на начин да је прегледом укупно 628 компанија елиминисао емитенте обvezna, инвестиционе фондове, компаније из области осигурања и реосигурања, интесиционих фондова, , извршена су елиминисања емитената обveznica, инвестиционих фондова, компанија из области банкарског сектора те компанија које су у поступку стечаја или ликвидације у активном трговању остаје 214 компанија Сарајевске и 146 компанија Бањалучке берзе које су чиниле оквир избора узорка истраживања. Поштујући методологију за избор узорка кандидат је успоставио услове за избор узорка који су: доступност финансијских извјештаја у узастопном шестогодишњем периоду, за исте компаније доступност ревизорских извјештаја који садрже рачуноводствене политike за посматрани период (уколико рачуноводствене политike нису објављене одвојено), те активност трговања на тржишту капитала. У овако дефинисан узорак кандидат је изабрао 100 компанија чијим се вриједносним папирима трговало активно на САСЕ и БЛСЕ. Изабрани временски оквир који је у назначајнијем обиму задовољавао услове избора елемената узорка, а истовремено чинио референтно раздобље јесте период 2013. – 2018. година што чини укуан узорак за анализу од 600 финансијских извјештаја за 100 компанија и шестогодишњи период те исто толико ревизорских извјештаја и анализираних објављених скupnih рачуноводствених политика компанија. Изабране компаније чине скоро 30% оквира избора узорка што поштујући претходна истраживања и величину узорака за оваква истраживања се процијењује као довољно за адекватне и релевантне закључке. Доношење закључака те потврђивање и оповргавање хипотеза захтјевало је од аутора да узорак подијели у скupine основног и контролног узорка те је узорак подијељен са аспекта квалификованости мишљења израженог кроз ревизорске извјештаје тако да прву контролну скupину чине компаније за које су у

шестогодишњем периоду за све године изражено неквалифицирано мишљење, док другу анализирану скupину чине компанија које су имале одређене квалификације у ревизорским мишљењима и различите модификације мишљења.

Истраживање је проведено анализом квалитативних података (анкетно истраживање) те квантитативних података (анализа финансијских извештаја компанија) за чију обраду је кориштен *SPSS* пакет в. 21 (*Statistical Package for Social Studies*). Квалитативни подаци обрађени примјеном метода дескриптивне статисичке анализе те примјеном непараметарских тестова. Значајној добијених резултата тестирана је непараметарским *Chi-Square* тестом. Цхи-Скуаре тестом мјерена је повезаност изражених ставова рачуновођа и одређених кључних детерминанти процјене квалитета. Значајност појединачних ставова и разлика у ставовима и мишљењима рачуновођа тестирана је непараметарским тестом значајности на једном узорку тзв. Оне сампле тестом. Квантитативни подаци анализирани су релевантном мтеодологијом при чему су мјерене разлике и повезаности кроз *f-test* и *t-test* разлика појединачних елемената основног и контролоног узорка те примјеном биваријантне корелације мјерена корелираност истих елемената како би се утврдиле потенцијалне разлике и значајност тих разлика. Модел процјене квалитета израђен је идентификујући зависну и независне варијабле истраживања које су укључене у модел биномне логистичке регресије чиме је и конструисан модел процјене квалитета кроз три облика у зависности од доступности података и времена које корисник има за процјену квалитета. Приликом конструисања поменутих модела одабрана је метода *Backward Stepwise Wald* која подразумијева да се све одабране варијабле, односно елементи из финансијских извештаја уључују корак по корак у модел логистичке регресије. У сваком наредном кораку („корак по корак“) из модела искључују се оне варијабле чија је вјероватноћа односно статистичка значајност доприносу предвиђања слабија од 0,10. Примјеном логистичке регресије идентифициране су варијабле које на нивоу статистичке поузданости 95% односно уз статистичку значајност 0,05 доприносе процјени квалитета извештаја. Израда предиктивног модела примјеном биномне логистичке регресије услиједила је након покушаја израде модела вишеструке мултипла регресије која се у парцијалним процјенама показала неупотребљивом сводећи сваку моделску вриједност на константу што је у процјенама и практичној употреби било неупотребљиво. Значајност и релевантност модела тестирали су примјеном *Omnibus test*. Исправност је потврђена израчуном стпена *Nagelkarke R Square* указујући на ниво репрезентативности. Потврда исправности и предиктивне снаге појачана је и израчуном *Hosmer and Lemeshow test*.

Примјењена методологија у тестирању појединачних фактора међузависности и разлика појединачних фактора по скupинама подијељеног узорка, те избор методологије израде предиктивног модела јесу адекватне и доволно тачне и савремене. Имајући у виду досадашња истраживања методологија прати процесе и трендове истраживања у свијету. Тврђе постигнуте истраживањем изражавају се јасно и прецизно те су

друштвено разумљиве релевантним корисницима извјештаја. Научне спознаје које су презеноване у раду изнесене су кроз графичке и табеларне приказе повезујући релевантне чињенице и исказујући јасно и недвосмислено постигнуте резултате. Испитиван је довољан број параметара те је истражено довољно индикатора што чини довољан број података за поуздано и адекватно доношење закључака. Обрада података је адекватна и усмјерена ка потврђивању постављених истраживачких хипотеза, те научном потврђивању изнесених теоријских чињеница изражених у раду. Резултати су правилно, јасно и логично тумачени те системски поштујући хијерархију истраживања изнесени кроз дискусије које је кандидат уобличио у цјелокупном истраживању. Резултати истраживања представљени су кроз логичан слијед, и појашњења корака и презентовани у облику који прати претходну методологију тако да било који независни истраживач може проверити резултате и поновити истраживање.

4. РЕЗУЛТАТИ И НАУЧНИ ДОПРИНОС ИСТРАЖИВАЊА

Цјелокупни резултати истраживања заснивају се на анализи прикупљених података кроз јасно дефинисане узорке који су истраживани независно један од другог. Узорци предстаљају основу истраживања за прикупљање двије скupине података, квалитативних података тј. ставова представника рачуноводственог сектора привредних субјеката у БиХ, те квантитативних података добијених из финансијских извјештаја компанија чијим се вриједносним папирима тргује на берзи. Резултати примарног истраживања указала су на чињеницу да су бројни фактори који детерминишу квалитет финансијских извјештаја као што су ниво образовања, континуитет едукације, досљедност примјене рачуноводствених политика од неквалитативних индикатора. Кандидат је истраживањем показао да је значајан број компанија које своје рачуноводствене политike мијењају из разлога што се континуирано мијењају MPC-и и МСФИ-јеви. Утјеџај разлога измјене политike на објављивање ефеката постоји и статисчки је значајан на нивоу поузданости 95% што је потврђено *Chi-Square* тестом. Тестирање је показало да је у процјени квалитета финансијских извјештаја потребно пратити ризик постојања манипулација извјештајима условљених измјенама политика. *Chi-Square* тест је такођер на нивоу поузданости 95% показао да постоји статистички значајан утјеџај измјена рачуноводствених политика на квалитет финансијских извјештаја. Закључак је изведен кроз квантитативно истраживање. Неквантитативни дио истраживања резултирао је кроз рангирање фактора и резултатом да је у процјени и постизању значајно високог нивоа квалитета финансијских извјештаја кључни фактор неовисности рачуноводственог сектора од менаџмента привредних субјеката. Обзриом да је други дио истраживања заснован на секундарним подацима то су рачуновође у првом дијелу кроз рангирање елемената финансијских извјештаја идентификовали рачун прихода по свим категоријама као рачун који је најподложнији манипулацијама и самим тим на нивоу поузданости 95% најзначајнији фактор одређења квалитета. Резултати су показали да на су на приходе

значјано дјеловале измјене рачуноводствених политика те се потврдила чињеница да су рачуноводствене политике један од кључних фактора дјеловања на квалитет извјештаја.

Други сегмент истраживања кандидат је посветио анализи ревизорских извјештаја те идентификовао интересантне закључке да од посматраних 100 компанија избараних у узорак само њих 26% није мијењало ревизорско друштво у посматраном шестогодишњем периоду. Преосталих 74% су у посаматраном пеироду имало минимално једну измјену ревизорског друштва. Интересантна је чињеница да је 35% компанија од оних који су мијењали ревизора измјеном изазвали измјену ревизорског мишљења. Примјеном статистичког тестирања показало се да постоји статистички значајан утјеџај измјене ревизора на измјену ревизорског мишљења на нивоу поузданости 95%. Ова чињеница довела је до дефинисања основног узорка као што је наведено, а то је да су окарактерисани квалитетним само извјештаји чије се ревизорско мишљење без квалификације није мијењало у посматраном периоду.

Обрадом свих података установљена је статистчки значајна повезаност између варијабли хармонизираних регулативе и измјена рачуноводствених политика (независне варијабле) и квалитета финансијских извјештаја (зависна варијабла). Кроз парцијална тестирања провјере и тестирања каузалности, биваријантну корелацију, тестирање разлика т-тестом и ф-тестом кандидат је потврдио главну истраживачку хипотезу али и помоћне тезе истраживања. Истраживање је кандидат провео на више раније дефинисаних узорака како би се потврдиле претходне чињенице, те је узорак посматрао као основни (квалитетни извјештаји – без квалификација у ревизорским мишљењима) и контролни узорак (извјештаји који садрже одређене квалификације у мишљењима ревизора). Мјерења која су укључила фактор досљедност примјене рачуноводствених политика дефинисала су компаније које чине основни узорак (компаније које су спроведеном детаљном анализом досљедно примјењивале рачуноводствене политике) и контролни узорак (компаније које су често мијењале политике и/или нису примљењивале објављене политике). Кандидат је овим дијелом истраживања тестирао све кључне елементе финансијских извјештаја како би установио финансијске факторе утјеџаја на квалитет извјештаја кроз досљедност примјене рачуноводствених политика. Тестирали су такођер сви раније истраживани и познати индивидуални показатељи анализе финансијских извјештаја те истовремено и скупни показатељи који се у свијету, али и код нас користе за процјену изврсности пословања компанија или и процјену постојања манипулација у финансијским извјештајима.

Целокупно истраживање резултирало је развојем предиктивног модела за процјену вјероватноће заступљености фактора утјеџаја на ниво квалитета финансијских извјештаја. Као одговарајућа методологија усклађена са ранијим сличним истраживањима примјењена је биномна логистичка регресија, метод *Backward*

Stepwise Wald, која је резултирала израдом модела са више различитих комбинација фактора. Понуђена су три алтернативна модела од којих је кроз три понуђена модела за процјену квалитета финансијских извјештаја, а који су понуђени корисницима са циљем осигурања довољне основе процјене квалитета у зависности од доступности података које постојећи или потенцијални корисници извјештаја имају на располагању. Понуђени модели су репрезентативни на различитим нивоима тако је први предложени модел на основу информација из званичног сета финансијских извјештаја без потребних модификација репрезентативан на нивоу 25% и погодан је корисницима за ад хоц процјене квалитета. Повећање репрезентативности и сигурности у процјену захтјевало је детаљну анализу и употребу више информација које су укључивале податке анализе финансијских извјештаја (индивидуалне и скупне показатеље). Резултат побољшаног модела јесте репрезентативност модела преко 40% али и нужно укључивање 18 варијабли. Крајњи резултат јесте креирање модела који укључује и изворне податке али и податке анализе извјештаја показао је да од скupних индикатора *Z-score* јесте репрезентативан и за процјене квалитета података у финансијским извјештајима као један од коришћених скупних индикатора. Модел укључује свега 4 варијабле и може послужити за процјене на основу парцијалних података из извјештаја. Циљ израде модела са 4 варијабле јесте настојање израде модела са мање захтјеваних варијабли које би послужиле у процјени квалитета.

Тестирањем истраживачких хипотеза које је кандидат кроз рад превео на статистичке хипотезе и као такве их тестирао одговарајућим тестовима, кандидат је рад учинио адекватним са научног и практичног аспекта што идентификује допринос рада. Овакво истраживање чини повољну основу за будућа комплексна истраживања како би се успоставио систем који резултира квалитетним финансијским извјештајима удаљавајући се од досадашње праксе задовољења законских обавеза. Практични допринос рада огледа се у корисности коју имају у првом реду власници капитала и њихов менаџмент који на основу постављеног модела могу идентификовати потенцијално постојање фаткора који погрешно презентују реално и објективно стање субјекта. Такођер практично поменуте резултате и модел могу користити рачуновође у поступку презентовања резултата власницима капитала и менаџменту и унапријеђења свога рада јачајући и квалитет финансијских извјештаја. Корист при процјени квалитета извјештаја има и банкарски сектор у процесу процјене квалитета информација презентованих од стране субјекта у поступку успостављање дужничко – повјерилачких односа. Практични допринос на исти начин може се идентификовати и код државе, дужника и повјерилаца привредних субјекта, конуренти или и цјелокупна јавност што овај рад чини квалитетним а резултате практично употребљивим.

У коначници проведено истраживање пружити ће допринос и обогатити фонд научног знања о факторима квалитета финансијских извјештаја али и потенцијалним правцима дјеловања у циљу јачања информационе основе финансијског

извјештавања у БиХ. Рад са научног аспекта указује на нужност хармонизације што ће надамо се изазвати дјеловање регулаторних тијела која су дужна осигурати основу за јачање квалитета финансијских извјештаја.

5. ЗАКЉУЧАК И ПРИЈЕДЛОГ

Докторска дисертација кандидата mr Амеле Пиралић је самостално дјело, која је израђена у складу са одабраном темом. Кандидат је у потпуности поштовао одобрани концепт и пријавом дисертације представљен нацрт истраживања. У поступку израде докторске дисертације кандидат је одабрао и примјенио адекватну методологију научног истраживања. Резултати истраживања су концизно, детаљно, јасно и недвосмислено исказани, поштујући логичан слијед догађаја. Тумачења и донесени закључци засновани су дефинисаним, прикупљеним и обрађеним примарним и секундарним подацима. Резултати истраживања осигурали су доволно доказа за потврђивање главне истраживачке и помоћних хипотеза истраживања. Резултати представљеног истраживања приказани су на начин да поштују логичан слијед провјере и истраживања на начин да независни истраживачи могу поновити поступак спроведеног истраживања и постићи идентичне резултате.

Критичким освртом на претходна истраживања кандидат је представио компарацију резултата ранијих истраживања и резултата који су постигнути спроведеним истраживањима што је резултирало правилном аргументацијом релевантности резултата у научном смислу. Практично овакво истраживање чини допуну досадашњим истраживањима. Након представљања добијених резултата кандидат је истакао постигнућа али и образложио научни и практични допринос резултата истраживања. Ова дисертација чини оригинални допринос економској науци настојећи проширити знања из економије и ужих научних области рачуноводства и ревизије. Оригиналност допирноса науци огледа се у изнесеним чињеницама, идентификованим факторима, тестираним претпоставкама, успоставом нових спознаја те израдом модела и поступака који ће послужити корисницима у правилној и правовременој провјери квалитета извјештаја чиме ће се значајно дјеловати на квалитет пословних одлука и пословних процеса привредних субјеката.

Примарни и најзначајнији допринос дисертације огледа се у доказаној претпоставци да хармонизација прописа из области рачуноводства у БиХ, правовремено прихватање и примјена међународне рачуноводствене регулативе, те досљедна примјена рачуноводствених политика значајно дјелују и опредјељују виши степен квалитета финансијских извјештаја. Израдом три модела омогућен је избор модела за кориснике у зависности од њихове позиције и доступности информација. Примјеном сваког појединачног модела могуће је детектовати постојање/непостојање сумње у квалитет финансијских извјештаја. Корист од рада у практичном смислу имају: власници капитала, менаџмент, рачуновође, улагачи, банке и осигуравајућа друштва, повјериоци те у коначници шире друштвене заједнице. У складу са наведеним

извјештајем Комисија даје позитивну оцјену докторске дисертације и сматра да ова докторска дисертација у потпуности испуњава критерије врло успјешно урађене докторске дисертације, и због тога:

Преодлаже

Наставно-научном вијећу Економског факултета Универзитета у Бањој Луци да прихвати позитивну оцјену докторске дисертације кандидата мр Амеле Пиралић, дипл. економисте, под називом: „Модел процјене квалитета финансијских извјештаја и анализа досљедности примјене рачуноводствених политика“, те да одобри њену јавну одбрану и одреди Комисију.

ПОТПИС ЧЛАНОВА КОМИСИЈЕ:

1. Др Јелена Польашевић, ванредни професор, Економски факултет Универзитета у Бањој Луци, ужа научна област *Рачуноводство и ревизија*, предсједник;

Јелена Польашевић

2. Др Радомир Божић, редовни професор, Економски факултет Универзитета у Источном Сарајеву, ужа научна област *Пословне финансије и Рачуновоство и ревизија*, члан;

Радомир Божић

3. Др Тајана Сердар Раковић, доцент, Економски факултет Универзитета у Бањој Луци, ужа научна област *Пословне финансије*, члан.

Т. Сердар Раковић